

امام خمینی، فقیه و عالمی تقریبی

علی اشرف کرمی^۱

چکیده

امام خمینی (۱۲۸۱-۱۳۶۸ش) در سن ۱۹ سالگی وارد حوزه اراک شد و پس از چندی به قم رفت و در آنجا به درجه اجتهاد دست یافت. وی در سن ۲۸ سالگی ازدواج کرد. وی به تألیف کتاب‌های مختلف پرداخت و هم زمان فعالیت‌های سیاسی خود را نیز آغاز کرد تا این که در سال ۱۳۵۷ بعد از سقوط رژیم شاه در ایران به رهبری رسید. وی شاگردان زیادی را تربیت کرد. اندیشه‌های تقریبی و وحدت‌زای بسیاری داشت و در راه تقریب مذاهب تلاش فراوانی انجام داد که در این مقاله به آن‌ها پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: امام خمینی، قم، فعالیت‌های سیاسی، وحدت.

نگرشی بر زندگانی امام خمینی

آیت‌الله حاج سید روح‌الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی (۱۲۸۱-۱۳۶۸ش) فقیه، مرجع تقلید، عارف، فیلسوف، نویسنده، مبارز، رهبر انقلاب و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران بود. جد اعلای امام خمینی علیه السلام «سید دین‌علی شاه»^۳ از علمای کشمیر و مقیم هندوستان و گویا اصالتاً نیشابوری بوده و به کشمیر هند مهاجرت کرده است و فرزند او «سید احمد هندی» جد امام خمینی (مجموعه گروه، دایره‌المعارف تشیع، ۱۳۷۳ش، ج ۷، ص ۲۶۵؛ ستوده، ۱۳۷۳ش، ج ۱، ص ۱۷) با دختر یوسف خان فراهانی ازدواج کرده و حاصل آن سه دختر و یک پسر به نام «مصطفی» بود که به عنوان چهارمین فرزند در دهم بهمن ۱۳۴۱ش متولد شد (مجموعه گروه، پیشین، ص ۲۶۵؛ ستوده، پیشین، ص ۱۷). علامه جلیل‌القدر مرحوم «سید احمد» که در نجف اشرف اقامت داشته، بنا بر دعوت و درخواست مرد نیکوکار و بزرگواری به نام «یوسف خان کمره‌ای» به منظور ارشاد و پیشوایی اهالی «خمین» به آن سامان می‌رود. (روحانی، ۱۳۶۱ش، ص ۲۰).

۱- استاد دانشگاه پیام نور واحد کنگاور.

۲- منسوب به خمین، از شهرستان‌های مرکزی است، که بر سر راه اراک، قم و در ۶۵ کیلومتری اراک و جنوب باختری محلات قرار دارد. (مجموعه گروه، دایره‌المعارف تشیع، ۱۳۷۳ش، ج ۷، ص ۲۶۴؛ دهخدا، ۱۳۵۲ش، ج ۲۱، ص ۷۴۴).

۳- آیت‌الله پسندیده برادر بزرگ امام خمینی می‌گوید: «شاه» به معنای سید است. (ستوده، ۱۳۷۳ش، ج ۱، ص ۱۷).

مرحوم «سید مصطفی» نیز به تحصیلات علوم دینی در ایران و عراق - نجف اشرف و سامرا - پرداخت و در زمره علما و مجتهدین عصر خود قرار گرفت و پس از دستیابی به درجه اجتهاد به خمین بازگشت (۱۳۳۳ش) و در سال ۱۳۲۰ ق / ۱۲۸۱ ش در سن ۴۲ سالگی در بین راه خمین اراک به وسیله اشراق و خوانین به شهادت رسید و جنازه وی به نجف اشرف منتقل و در آنجا دفن گردید (جمعی از فضلا، ۱۳۶۹ش، ج ۳، ص ۸).

آیت الله شهید دارای سه پسر و سه دختر بوده است که آخرین فرزند او «روح الله» می باشد (روحانی، پیشین، ص ۲۲). روح الله در چهار ماهگی پدر و در ده سالگی مادر خویش را از دست داد (پیشین، ص ۲۵؛ جمعی از فضلا، پیشین، ص ۷).

امام خمینی علیه السلام در تاریخ بیستم جمادی الثانی ۱۳۲۰ ق (۱۲۸۱ش) مصادف با سالروز میلاد مسعود بانوی بزرگ جهان حضرت فاطمه علیها السلام در شهرستان خمین چشم به جهان گشود (مجموعه گروه، پیشین؛ روحانی، پیشین، ص ۲۰؛ ستوده، پیشین، ص ۲۸؛ سبحانی، ۱۳۷۸ش، ص ۲۲).

شهادت پدر تأثیرات عمیقی بر روح روح الله گذاشت و خاطره آن در شکل بخشیدن به شخصیت و روحیه وی بی اثر نبود (مجموعه گروه، پیشین، ص ۲۶۵). وی در از دست دادن مادر پایداری ورزید و در سایه اعتماد به نفس به کوشش در راه پیشرفت، تکامل، تحصیل، علم و دانش و فضیلت پرداخت (روحانی، پیشین، ص ۲۶). امام خمینی علیه السلام در همان اوان کودکی به فراگیری درس پرداخت و پیش از اتمام پانزده سالگی تحصیلات فارسی آن روز را به پایان رسانید آن گاه به تحصیل علوم اسلامی پرداخت و در محضر برادر بزرگوارش حضرت آیت الله «پسندیده» صرف، نحو و منطق را آغاز نمود و تا سال ۱۳۳۸ ق به تحصیل مقدماتی در محضر ایشان ادامه داد و سرانجام در سن ۱۹ سالگی برای ادامه تحصیل به حوزه اراک رفت (۱۳۳۹ ق) (سبحانی، پیشین؛ جمعی از فضلا، پیشین، ص ۹۷).

عزیمت به قم

نوروز ۱۳۴۰ ق - ۱۳۰۱ ش - آیت الله حائری به دعوت و اصرار جمعی از علما به قم عزیمت کرد و حوزه علمیه قم را بنیان گذاشت. بسیاری از طلاب نیز به تبع وی به قم مهاجرت کردند و «روح الله» ۱- این استاد کم نظیر از شاگردان شهید حاج شیخ فضل الله نوری، همراز شیرازی بزرگ، آخوند خراسانی و سید محمد فشارکی بوده است. وی (۱۲۷۶-۱۳۵۵ ق) از فقهای بزرگ و مراجع تقلید شیعه در قرن چهاردهم هجری است، پس از تحصیلات مقدماتی به نجف اشرف و سامرا سفر کرد و در سال ۱۳۳۲ ق به اراک بازگشت و در سال ۱۳۴۰ ق به قم مشرف گردید و حوزه علمیه قم را تأسیس کرد. امام خمینی نیز از شاگردان ایشان بود. برخی آثار وی عبارت است از: «دررالنوافل» در اصول الصلوه، «در فقه»، «النکاح»، «الرضاع» و «الموارث» (مدرسی، بی تا، ج ۱، ص ۲۶-۲۷؛ مجموعه گروه، ۱۳۷۷ش، ج ۲، ص ۲۵۹؛ استادی، اساتید و مشایخ امام خمینی، بی تا، ص ۳۳۵).

نیز حدود چهار ماه بعد به آنان پیوست (مجموعه گروه، پیشین؛ روحانی، پیشین، ص ۲۶؛ سبحانی، بی تا، ص ۴؛ جمعی از فضلا، پیشین، ص ۹) و تحصیلات خود را با جدیت بیشتری دنبال نمود و با پشتکار و کوشش های شبانه روزی موفق شد تا سال ۱۳۴۵ ق (یعنی در سن ۲۵ سالگی) سطوح عالی را به پایان رساند و به درجه اجتهاد دست یابد (روحانی، پیشین، ص ۲۷؛ مجموعه گروه، فرهنگ دیوان اشعار امام خمینی علیه السلام، ص ۱۳۷۳).

امام خمینی علاوه بر مقام ممتاز ففاهت، در علم هیئت، فلسفه، حکمت، عرفان و... نیز دارای مهارت ویژه و تخصص کامل بود (روحانی، پیشین، ص ۲۸).

ازدواج

آقا روح الله در سال ۱۳۴۸ ق - ۱۳۰۸ ش - در سن ۲۸ سالگی با دختر حاج میرزا احمد تقفی از طلاب تهرانی ساکن قم ازدواج کرد (مجموعه گروه، دایره المعارف تشیع، ۱۳۷۳ش، ج ۷، ص ۲۶۶؛ سبحانی، ۱۳۷۸ش، ص ۲۹؛ روحانی، پیشین، ص ۳۱) و به خاطر عدم رضایت اولیه دختر خواستگاری ده ماه به طول انجامید تا سرانجام آن دختر در رؤیا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام و وساطت آنها را می بیند و بدین ازدواج رضایت می دهد (مجموعه گروه، پیشین).

ثمره این ازدواج دو پسر و سه دختر بود که پسران ایشان عبارت اند از: شهید مصطفی خمینی و مرحوم سید احمد خمینی (روحانی، پیشین، ص ۲۱-۲۲؛ جمعی از فضلا، ص ۱۰؛ سبحانی، پیشین).

فعالیت سیاسی، علمی و انقلابی

آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را می توان از شهریور ۱۳۲۰ که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران سرایت کرد محسوب نمود. در این دوران روحانیت منزوی بود و کمونیست ها و روشن فکرها لایبک تهاجم به مذهب را آغاز کرده بودند. یکی از کتاب هایی که در انتقاد از برخی افکار یا اعمال دینی نوشته شد «اسرار هزار ساله» بود. امام نیز در سال ۱۳۲۳ ش کتاب «کشف الاسرار» (بدلا، بی تا، ص ۱۶۲-۱۶۷) را در دفاع از احکام اسلامی و رد کتاب مذکور نوشت (مجموعه گروه، پیشین، ص ۲۲۷؛ سبحانی، بی تا، ص ۸).

در سال ۱۳۲۷ ش دولت اسرائیل رسماً اعلام موجودیت کرد و آیت الله خمینی اعلامیه ای در محکومیت آن صادر نمود. در سال های ۱۳۳۲ تا ۱۳۴۰ ش که خفقان شدید بر کشور حاکم بود آیت الله خمینی به تدریس فلسفه، اخلاق، فقه و اصول اشتغال یافت (مجموعه گروه، پیشین، ص ۲۶۷).

امام خمینی انتقادات و توصیه های نسبت به دولت وقت مطرح کرد و فعالیت های سیاسی و انقلابی ایشان علیه حکومت شروع گردید (همان). وی پانزده خرداد ماه سال ۱۳۴۲ ش دستگیر و

- ۱- در فلسفه اسلامی، شرح منظومه سبزواری و اسفار اربعه ملاصدرا را تدریس می‌نمود.
- ۲- در عرفان نظری، شرح فصوص ابن عربی اثر قیصری و مقدمه قیصری، و در عرفان عملی شرح منازل السائرین و شرح حدیث جنود عقل و جهل را تدریس می‌کرد.

آغاز تدریس

امام خمینی علیه السلام تدریس کتاب‌های فلسفه را در سال ۱۳۴۷ ق که بیش از ۲۷ سال سن نداشت آغاز نمود. وی در انتخاب شاگرد و کتاب مورد بحث و گفت و احتیاط کامل می‌نمود و اگر فردی شایستگی آموختن این علم را نداشت از شرکت او در مجلس درس جلوگیری می‌کرد. هم‌زمان با تدریس فلسفه، برای افراد شایسته و مورد اعتماد، به‌طور خصوصی و سری بحثی از علوم عرفان^۲ در گذشت (استادی، بی‌تا، ص ۸۹۲-۱۰۸).

در نهایت، در روز شنبه ساعت ده و بیست دقیقه شب سیزدهم خرداد ماه سال ۱۳۶۸ ش امام خمینی که به یکی از مشهورترین مردان قرن بیستم تبدیل شده بود در سن ۷۸ سالگی در گذشت (استادی، بی‌تا، ص ۳۰۵-۳۱۵).

۱۳۷۳ ش، ص ۴۷-۹۰: شاه‌جویی، ۱۳۷۵ ش، ص ۳۰۵-۳۱۵.

پس از طی فرآیند و نشیب‌های حکومت دینی، امام خمینی در تاریخ ۱۳۶۸/۱۱-۱۱ ش نامه‌ای برای صدر هیئت رئیسه اتحاد جماهیر شوروی (گورباچف) ارسال کرد و ضمن بیان شکست واقعی مارکسیسم، علت اصلی مشکلات شوروی را عدم اعتقاد به خدا دانسته و او را به بازبینی و نگرش جدید نسبت به خدا، طبیعت و انسان و مطالعه کتاب فلسفه و عرفان الهی و تحقیق جدی درباره اسلام دعوت نمود و اعلام کرد که جمهوری اسلامی ایران حاضر است خلأ اعتقادی نظام آنها را پر کند (جرادی آملی، ۱۳۷۳ ش، ص ۴۷-۹۰: شاه‌جویی، ۱۳۷۵ ش، ص ۳۰۵-۳۱۵).

پیشین، ص ۲۶۹-۲۷۲).

سرانجام پس از خروج شاه (محمد رضا پهلوی) از ایران در ۲۶ دی ماه ۱۳۵۷ ش، امام خمینی تصمیم خویش را برای مراجعت به ایران اعلام کرد و به رغم همه تهدیدها در ۱۲ بهمن ۱۳۵۷ به ایران بازگشت و ایران شاهد باشکوه‌ترین استقبال تاریخ از او بود. سرانجام در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ رژیم شاه سقوط کرد و پس از آن نظام جمهوری اسلامی به رهبری امام خمینی استقرار یافت (مجموعه گروه، پیشین، ص ۲۶۹-۲۷۲).

سرانجام ۱۳ آبان ۱۳۴۳ به ترکیه تبعید گردید (جمعی از فضلاء، پیشین، ص ۱۱۹) و در مدت اقامت در ترکیه به نوشتن کتاب «تحریر الوسیله» پرداخت و در سیزده مهر ۱۳۴۴ ش امام خمینی و فرزندش سید مصطفی به عراق فرستاده شدند. در نجف اشرف (عراق) سلسله درس‌هایی را با عنوان «ولایت فقیه» آغاز کرد (مجموعه گروه، پیشین، ص ۲۶۸). در همین سال‌ها تألیف کتاب «البیع» را که از سال ۱۳۴۰ ش در قم آغاز کرده بود ادامه داد؛ این کتاب در سال ۱۳۵۵ در پنج جلد در نجف اشرف به چاپ رسید (پیشین، ص ۲۶۹). به دلیل این که جان امام در نجف اشرف در خطر بود در مهر ماه ۱۳۵۷ به پاریس (دهکده نوفل لوشاتو) مهاجرت کرد (جمعی از فضلاء، پیشین، ج ۲، ص ۱۴۵-۱۴۶).

بروجردی در درس ایشان حاضر می‌شد (استادی، ص ۹).

۱- اثر شیخ عارف خواجه عبدالله انصاری.

۲- امام خمینی با این که در سطح علمی بالایی قرار داشت اما برای ترویج و تقویت حوزه تدریس آیت الله

بروجردی به قم (۱۳۶۴ ق/۱۳۴۴ ش) حضرت امام تا سال ۱۳۷۰ ق در درس ایشان شرکت کرد و هم‌زمان به درخواست گروهی از فضلاء درس خارج تدریس نمود. درس‌های امام دیده نمی‌شود (جمعی از فضلاء، پیشین، ج ۲، ص ۱۴۰). حضرت امام یازده سال تمام (۱۳۴۴ - ۱۳۵۵ ق) از درس خارج فقه و اصول مرحوم آیت‌الله حائری یزدی بهره‌مند شده و بخشی از درس‌های مهم استاد خود را به رشته تحریر درآورد و آخرین نظرات فقهی و اصولی ایشان را در کتابچه خاصی به نام «فوائد» گردآوری نمود (سبحانی، ۱۳۷۸ ش، ص ۲۵؛ همو، بی‌تا، ص ۵). به هنگام مراجعت مرحوم آیت‌الله بروجردی به قم (۱۳۶۴ ق/۱۳۴۴ ش) حضرت امام تا سال ۱۳۷۰ ق در درس ایشان شرکت کرد و هم‌زمان به درخواست گروهی از فضلاء درس خارج تدریس نمود. درس‌های امام

بیان نماییم.

الف- امام یک فقیه عالیه بود که منابع، روش و موضوعات مستحده را نیز می‌شناخت (استادی، پیشین، ص ۳) و با این که عارف بزرگی بود در آثار فقهی وی اثری از تفکرات عرفانی و باطنی

سلوک علمی امام خمینی علیه السلام

در قرن معاصر انسان‌های بزرگی با اثرهای متعدد و بزرگ ظهور نموده‌اند ولی امام خمینی که یک فقیه، عارف، متکلم، مصلح اجتماعی و رهبر سیاسی و... می‌باشد بر تارک آنها می‌درخشد. در این نوشتار برآنیم که به‌طور اجمال سیره و سلوک علمی آن امام را در دو بعد ظاهر و باطن - یعنی فقه و عرفان -

میان نماییم.

الف- امام یک فقیه عالیه بود که منابع، روش و موضوعات مستحده را نیز می‌شناخت (استادی، پیشین، ص ۳) و با این که عارف بزرگی بود در آثار فقهی وی اثری از تفکرات عرفانی و باطنی

بیان نماییم.

الف- امام یک فقیه عالیه بود که منابع، روش و موضوعات مستحده را نیز می‌شناخت (استادی، پیشین، ص ۳) و با این که عارف بزرگی بود در آثار فقهی وی اثری از تفکرات عرفانی و باطنی

بیان نماییم.

الف- امام یک فقیه عالیه بود که منابع، روش و موضوعات مستحده را نیز می‌شناخت (استادی، پیشین، ص ۳) و با این که عارف بزرگی بود در آثار فقهی وی اثری از تفکرات عرفانی و باطنی

بیان نماییم.

الف- امام یک فقیه عالیه بود که منابع، روش و موضوعات مستحده را نیز می‌شناخت (استادی، پیشین، ص ۳) و با این که عارف بزرگی بود در آثار فقهی وی اثری از تفکرات عرفانی و باطنی

با آخرین نظریات وی در سه جلد کتاب به نام «تهذیب الاصول» منتشر شد (همو، ۱۳۷۸ ش، ص ۱۲۶-۱۲۵).

خصوصیات فقهی امام علیه السلام

(الف) بلندی تفکر و ژرفنگری ایشان (همو، بی تا، ص ۱۰)؛
 (ب) پرهیز از پیچیده‌گویی و پیچیده‌اندیشی در مسائل فقهی (همان)؛
 (ج) پرورش استعدادها، استقبال از مباحثات و اعتراضات علمی شاگردان و وادار نمودن آنان به مباحثه، مطالعه و اکتشاف مطالب دقیق علمی (جمعی از فضلا، پیشین، ج ۴، ص ۱۱۰).
 امام خمینی به هنگام گام نهادن در ولای عرفان در اوج طراوت و شور جوانی است و عرفان نظری را در حد کمال می‌آموزد و به برکت صاحبان این علم عظیم و فن شریف شروخی نقادانه می‌نگارد و تا به آن جا می‌رسد که در عرفان نظری «خاتم العرفا» می‌شود (سبحانی، ۱۳۷۸ ش، ص ۶).
 پس از درگذشت آیت الله حائری - ۱۳۵۵ ق - تا سال ۱۳۵۸، امام خمینی عصرهای پنج‌شنبه و جمعه اخلاق تدریس می‌نمود (همان، ص ۲۳) و در این درس نکات آموزنده اخلاقی آمیخته با مسائل عرفانی را بیان می‌کرد. در همان شرایط، کتاب «چهل حدیث» را نوشت که عصاره درس‌های اخلاق وی می‌باشد (مجموعه گروه، ص ۲۶۶).

بخشی از بیانات شیوا و سازنده ایشان نیز در مورد مسائل اخلاقی که در نجف اشرف ایراد فرموده‌اند با عنوان «مبارزه با نفس یا جهاد اکبر» چاپ گردیده است (روحانی، پیشین، ص ۴۰-۴۱).

خصوصیات عرفانی امام (ره)

الف - امام از نظر عرفانی در عین حال که از استادان خود مسأله آموخته بود، خود نیز ابتکاراتی داشته و از ذوق عرفانی والا و اندیشه‌های بلند بهره‌مند بود که تنها آگاهان این فن از لطافت فکری وی خبر دارند (حسینی، بی تا، ص ۱۴۵).

ب - امام استاد عرفان بود و عرفان قرآنی می‌گفت و منشأ سیره عرفانی وی قرآن کریم ادعیه، روایات و کلمات معصومین بود (پیشین، ص ۸۰)؛

ج - عرفان امام، عرفان حقیقی بود نه مسلک گوشه‌گیری و بی‌اعتنایی (فرشادفان، ۱۳۷۱ ش، ص ۷۱)؛
 د - تمام حرکات امام و حماسه‌های وی جلوه‌ای از عرفان بود (پیشین، ص ۲۹)؛

ه - در حالات خاصی که فقط نزدیکان می‌توانستند شاهد آن باشند گاهی با مطالعه برخی کتاب‌های عرفانی اشک‌های چشم او مرورا بدوار بر گونه‌هایش می‌غلغلتید (سبحانی، پیشین، ص ۲۸).

آثار و تألیفات امام خمینی علیه السلام

امام خمینی علیه السلام یکی از نوادر عصر حاضر بود که در طول هفتاد سال زندگی خویش توانست ده‌ها کتاب و اثر گران‌بها در زمینه‌های عرفانی، فلسفی، اخلاقی، کلامی، اصولی، فقهی، سیاسی، اجتماعی، شعر و ادب از خود به یادگار بگذارد.^۱

۱- شرح دعای سحر: این کتاب اولین تألیف حضرت امام علیه السلام است که در سال ۱۳۴۷ ق به رشته تحریر درآورده و در آن اشارات متعدد به نظرات استادش آیت الله شاه‌آبادی نموده است؛

۲- التعلیق علی الفوائد الرضویه: در این اثر عرفانی، امام بر کتاب «فوائد الرضویه» قاضی سعید قمی - از عرفای قرن یازدهم - آرای خویش را به صورت حاشیه نگاشته است. نگارش این حاشیه در سال ۱۳۴۸ ق پایان یافته است؛

۳- مصباح الهدایه الخلافه و الولایه: این کتاب یکی از عمیق‌ترین و بهترین آثار عرفان اسلامی است که در سال ۱۳۴۹ ق تألیف آن به پایان رسیده است. امام در این کتاب از استادش آیت الله شاه‌آبادی مطالبی را با تجلیل فراوان بیان نموده است؛

۴- تعلیقات علی شرح فصوص الحکم و مصالح الانس: امام خمینی (ره) این تعلیقه‌ها را در مدت هفت سالی که نزد آیت الله شاه‌آبادی آن کتاب‌ها را می‌خوانده و پس از آن در سال ۱۳۵۵ ق به رشته تحریر درآورده است؛

۵- چهل حدیث: یکی از آثار اخلاقی عرفانی امام است که در سال ۱۳۵۸ ق نوشته شده است؛

۶- سرالصلوه: کتابی است عرفانی در بیان اسرار معنوی و عرفانی نماز که در سال ۱۳۵۸ ق به قلم امام علیه السلام تحریر شده است؛

۷- آداب نماز: شرحی است مبسوط بر آداب و اسرار معنوی نماز و سرشار از نکات اخلاقی و عرفانی که در سال ۱۳۶۱ ق تألیف گردیده است؛

۸- شرح حدیث جنود عقل و جهل: اثری است گران‌سنگ در علم اخلاق که آرای عرفانی، کلامی و اخلاقی امام علیه السلام در این کتاب وضوح بیشتری دارد. تألیف سال ۱۳۶۳ ق؛

۹- رساله فی الطلب و الاراده: اثری است اصولی، فلسفی و عرفانی که در سال ۱۳۷۱ ق نوشته شده است؛

۱۰- تفسیر سوره حمد: تفسیری است با مضامین بلند عرفانی که حضرت امام علیه السلام آن را در ضمن چند جلسه سخنرانی در سال ۱۳۵۸ ش ارائه نموده است؛

۱- مطالب این قسمت از کتاب‌های زیر تدوین شده است: «استادی، پیشین، ص ۱۷۲-۱۹۳؛ همو، اساتید و مشایخ امام خمینی علیه السلام، بی تا، ص ۵۳۰-۵۴۴؛ جمعی از فضلا، پیشین، ج ۱، ص ۱۲۹؛ روحانی، پیشین، ص ۵۱-۶۱؛ سبحانی، بی تا، ص ۸-۱۴).

استادان و مشایخ امام خمینی رحمته الله

وی نه تنها نسبت به استادان خود قدرشناس بود و در برابر آن خضوع داشت بلکه برای تمام علما و دانشمندان احترام قائل بوده و از آنها به نیکی یاد می کرد (جمعی از فضلاء پیشین، ج ۵، ص ۸۴ و ۱۶۵؛ سبحانی، بی تا، ص ۶).

در این جا به جهت رعایت اختصار، به معرفی استادان امام رحمته الله اکتفا نموده و از توضیح بیشتر خودداری می نماییم:

- ۱- حاج میرزا محمد مهدی خمینی؛
- ۲- آیت الله حاج شیخ عباس قمی؛
- ۳- آیت الله سید مرتضی پسندیده؛
- ۴- آقا شیخ محمد گلپایگانی؛
- ۵- آقا شیخ محمد علی بروجردی؛
- ۶- آیت الله حاج آقا حسین بروجردی؛
- ۷- آیت الله آقا میرزا محمد علی ادیب تهرانی؛
- ۸- آیت الله حاج سید محمد تقی خوانساری؛
- ۹- آیت الله آقا میرزا سید علی بشری کاشانی؛
- ۱۰- آیت الله آقا میرزا علی اکبر حکمی یزدی؛
- ۱۱- آیت الله حاج سید محسن امین؛
- ۱۲- آیت الله آقا میرزا محمد علی شاه آبادی؛
- ۱۳- آیت الله حاج شیخ محمد رضا نجفی اصفهانی مسجدشاهی.

شاگردان امام خمینی رحمته الله

بسیاری از علما و فضلا در علوم منقول یا معقول و یا هر دو رشته، افتخار شاگردی امام خمینی رحمته الله را داشته و از مکتب پرفیض ایشان بهره فراوان برده اند. از آن جا که به دست آوردن اسامی تمامی شاگردان امام راحل رحمته الله که حدود سی سال بزرگ ترین و بهترین کرسی تدریس شیعه را به عهده داشته امر مشکلی است، در این جا به ذکر برخی از آنان اکتفا می نماییم:

- ۱- برای آشنایی بیشتر با استادان امام رحمته الله رک: استادی، مشایخ امام خمینی رحمته الله، بی تا، ص ۳۳۲-۳۳۷؛ همو، کتابها و آثار علمی امام خمینی رحمته الله، بی تا، ص ۸، مدرسی، پیشین، ج ۱، ص ۲۶-۲۸؛ امین، ۱۴۰۳، ج ۴، ص ۲۵۴.
- ۲- روحانی در کتابش «بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی» ص ۴۳-۵۰، ۱۸۹ نفر از شاگردان امام را نام برده است.

- ۱۱- نقطه عطف: نامه ای است عرفانی از امام به سید احمد خمینی؛
- ۱۲- محرم راز: نامه ای است عرفانی از امام به سید احمد خمینی؛
- ۱۳- ره عشق: نامه ای است عرفانی از امام به خانم طباطبایی؛
- ۱۴- جهاد اکبر؛
- ۱۵- رساله لقاءالله؛
- ۱۶- کشف الاسرار؛
- ۱۷- انوار الهدایه فی التعلیقه علی الکفایه - ۲ جلد؛
- ۱۸- مناهج الوصول الی علم الاصول - ۲ جلد؛
- ۱۹- رساله فی حجیه خیر اصحاب الاصول و الکتب؛
- ۲۰- کتاب الطهاره - ۴ جلد؛
- ۲۱- المكاسب المحرمه - ۲ جلد؛
- ۲۲- تحریر الوسیله - ۲ جلد؛
- ۲۳- کتاب البیع - ۵ جلد؛
- ۲۴- حکومت اسلامی یا ولایت فقیه؛
- ۲۵- حاشیه بر عروه الوثقی؛
- ۲۶- حاشیه بر رساله ارث؛
- ۲۷- زنده الاحکام؛
- ۲۸- توضیح المسائل؛
- ۲۹- رساله فی بعض فروع العلم الاجمالی؛
- ۳۰- صحیفه انقلاب (وصیت نامه امام)؛
- ۳۱- سبوی عشق؛
- ۳۲- دیوان اشعار؛
- ۳۳- بدایع الدرر فی قاعده نفی الضرر؛
- ۳۵- رساله فی تعیین الفجر فی الیالی المقمره؛
- ۳۶- التعداد و التراجم؛
- ۳۷- الاجتهاد و التقليد؛
- ۳۸- تقریرات اصولیه؛
- ۳۹- رساله فی التقیه؛
- ۴۰- رساله فی قاعده من ملک؛
- ۴۱- صحیفه نور - ۲۲ جلد: مجموعه سخنرانی ها، بیانه ها و اعلامیه های امام خمینی از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۸ ش می باشد.

- ۱- آیت الله سید علی خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران؛
- ۲- شهید مصطفی خمینی؛
- ۳- شهید محمد حسین بهشتی؛
- ۴- شهید مرتضی مطهری؛
- ۵- شهید عبدالکریم هاشمی نژاد؛
- ۶- شهید سید موسی صدر؛
- ۷- آیت الله جوادی آملی؛
- ۸- استاد سید جلال الدین آشتیانی؛
- ۹- آیت الله محمد مصباح یزدی؛
- ۱۰- آیت الله علی اکبر هاشمی رفسنجانی؛
- ۱۱- آیت الله جعفر سبحانی؛
- ۱۲- آیت الله محمد رضا مهدوی کنی؛
- ۱۳- آیت الله علی مشکینی؛
- ۱۴- آیت الله احمد جنتی؛
- ۱۵- مرحوم آیت الله حاج محمدتقی جعفری؛
- ۱۶- آیت الله هادی معرفت؛
- ۱۷- محمد حسین بهجت یزدی.

اندیشه‌های وحدت و انسجام

- ۱- تأکید بر همکاری اقتصادی بین کشورهای اسلامی:

«اختلافاتی که در عراق، ایران و در سایر ممالک اسلامی ایجاد می‌کنند، باید سران دول اسلامی توجه داشته باشند به این معنا که این اختلافات، اختلافاتی است که هستی آنها را به باد می‌دهد. باید با عقل، با تدبیر، توجه داشته باشند به این معنا که به اسم مذهب و به اسم اسلام می‌خواهند اسلام را از بین ببرند. دست‌های ناپاکی که بین شیعه و سنی در این ممالک اختلاف می‌اندازند، اینها نه شیعه هستند و نه سنی، اینها دست‌های ایادی استعمار هستند که می‌خواهند ممالک اسلامی را از دست آنها بگیرند و ذخایر را از دست آنها بگیرند» (خمینی، ۱۳۷۹ ش، ج ۱، ص ۳۷۶).
- ۲- تأکید بر ایجاد انس و الفت میان مسلمانان با تکیه بر برادری بین مسلمانان:

«امدیوارم که خداوند تبارک و تعالی به ملت قهرمان ایران سلامت بدهد و در هفته وحدت، واقعاً وحدت درست کنند نه این که فقط ما هفته وحدت می‌گیریم، ما محتاج به وحدت هستیم در سالیان دراز و همیشه قرآن کریم به ما دستور داده و به مسلمین دستور وحدت داده، برای یک سال و ده سال و صد

سال نیست، برای سر تاسر عالم است، در سرتاسر تاریخ و ما محتاج به این هستیم که عملاً وحدت را محقق کنیم و محقق است و نگه داریم این وحدت را» (همو، ۱۳۷۱ ش، ج ۱۹، ص ۲۴۹).

«یک دسته از مسلمانان شیعه هستند و یک دسته از مسلمانان سنی و دسته‌ای اخباری هستند. اصلاً طرح این معنای از اول درست نبود. در یک جامعه که همه می‌خواهند به اسلام خدمت کنند و برای اسلام باشند، این مسائل نباید طرح شوند، ما همه برادر هستیم و با هم هستیم منتها علمای شما یک دسته فتوا به یک چیز دادند و شما از علمای خود تقلید کردید و یک دسته دیگر فتوای امام صادق علیه السلام را عمل کردند اینها شدند شیعه، اینها دلیل اختلاف نیست، ما نباید با هم اختلاف و یا یک تضادی داشته باشیم، ما همه با هم برادریم، برادران شیعه و سنی باید از هر اختلافی احتراز کنند. امروز اختلاف بین ما، تنها به نفع آنهاست که نه به مذهب شیعه اعتقاد دارند نه به مذهب اهل سنت، آنها می‌خواهند نه این باشد نه آن، راه را این طوری می‌دانند که بین شما و ما اختلاف بیندازند» (پیشین، ج ۱۲، ص ۱۵۹).

«مردم خود نه تنها مسئولیت حفظ برادری را برای تداوم حکومت اسلامی دارند، بلکه مسئول اند نسبت به خدشه‌دار شدن اخوت و وحدت اسلامی، عکس‌العمل نشان دهند، به همین علت مردم مأمورند و تکلیف اسلامی آنها ایجاب می‌کند در صورت مشاهده فرد یا افرادی که با انگیزه اختلاف شعار می‌دهند باید برخورد کرد» (پیشین، ج ۱۳، ص ۱۱۳).

۳- توجه به اصول مشترک اسلامی از قبیل اعتقاد به خدای واحد، مخلوق بودن موجودات و خاتمیت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم:

«تأکید می‌کنم که اسلام تنها پناهگاه همه ماست و در زیر پرچم پرافتخار آن همه گروه‌ها به حقوق خود می‌رسند. عوامل اجانب که منافع خود و اربابانشان را در خطر می‌بینند، برای تحریک برادران اهل سنت و دامن زدن به برادرکشی، قضیه شیعه و سنی را طرح نموده و می‌خواهند با شیطنت بین برادران اختلاف ایجاد کنند. در جمهوری اسلامی همه برادران سنی و شیعه در کنار هم و با هم برادر و در حقوق مساوی هستند، هر کس خلاف این تبلیغ کرد، دشمن اسلام و ایران است و برادران کرد باید این تبلیغات غیر اسلامی را در نقطه خفه کنند. از خداوند تعالی وحدت کلمه مسلمین و نابودی منافقین را بخواهیم» (سازند، ۱۳۸۵ ش، ص ۱۸۳).

«اگر گروه‌ها مختلف باشند، ولی در امور عقیدتی و در اصول عقاید اسلامی تفاهم داشته باشد، آسیب نمی‌بینند و درگیری در اختلاف و آرا و عقیده است. تنها باید کوشش کنیم با گروه‌های دیگری که مسلمان هستند و استقلال و آزادی و جمهوری اسلامی را می‌خواهند، تفاهم داشته باشید، شما با جزایر جمهوری اسلامی (سپاه، قوای مسلح، بسیج نزدیک باشید، گرچه علی‌حده هستید، ولی به نفع هم عمل کنید» (خمینی، پیشین، ج ۱۵، ص ۱۷۷).

«شما همه می‌خواهید که اسلام در این مملکت تحقق پیدا کند، همه می‌خواهید که این جمهوری اسلامی ادامه پیدا کند، ادامه آن به این است که شما در مواردی که می‌بینید که دارند شیاطین نقشه می‌کشند و توطئه می‌کنند تا شما را به جان هم بیندازند، بنشینید و با هم تفاهم کنید و آنها را مایوس کنید» (پیشین، ج ۱۸، ص ۱۳۲).

۴- تاکید بر وحدت در حوزه اعتقادات؛ به معنای محترم شمردن آیین‌های عبادی هم‌دیگر:

«اگر همه با هم متوجه به یک نقطه باشند، آن دعوت به وحدت کلمه است، وحدت عقیده، وحدت کلمه می‌آورد، وحدت عمل می‌آورد» (پیشین، ج ۴، ص ۲۵۳).

«هن آن چیزی را که از نویسندگان می‌خواهم این است که همان‌طور که ما طلبه‌ها مکلف هستیم، شما نویسندگان نیز مکلف هستید برای خیر این جامعه قلم‌فرسایی کنید، کسانی که اهم قلم و بیان هستند باید این مسائل عقیدتی را برای مردم توضیح دهند اسلام را به مردم معرفی و بگویند که اسلام برای ملیتی خاص نیست و ترک و فارس، عرب و عجم، شیعه و سنی ندارد. اسلام متعلق به همه است و نژاد و رنگ و قبیله و زبان در این نظام ارزش ندارد، قرآن کتاب همه است و این تبلیغات که این عرب است و آن غیر عرب تبلیغاتی است که اجنب برای چپاول مخازنی که در این ممالک است آن را رواج می‌دهند که مسلمانان را از هم جدا کنند. مسلمین باید هوشیار باشند که تحت تأثیر این تبلیغات واقع نشوند، پس اجانب فکر کردند که اگر چنان‌چه اینها با هم باشند و اجتماع داشته باشند امکان ندارد که به مخازن اینها دست یابند پس باید این اقتشار را از هم جدا کرد» (پیشین، ج ۶، ص ۲۰۱).

تلاش‌های وحدت‌گرایانه

امام خمینی علیه السلام که از احیای اندیشه تقرب به شمار می‌آید، فتاوی‌ای را برای ایجاد تقرب بین شیعه و سنی صادر کرد؛ برای مثال، در مورد شرکت در نماز جماعت اهل تسنن، در جواب این سؤال که «شما دستور فرموده‌اید در نماز جماعت اهل تسنن شرکت نماییم، آیا این نماز از نظر نیت و غیره مثل نماز جماعت شیعه است؟» می‌فرماید: «به هر نحو آنها عمل می‌کنند، انجام دهند» (خمینی، ۱۳۳۶ ش، ص ۲۷۸).

و در جایی دیگر می‌فرماید:

«طواف را به نحو متعارف که همه حجاج به جا آورند به جا آورند و از کارهایی که اشخاص جاهل می‌کنند، احتراز شود و مطلقاً از کارهایی که موجب وهن مذهب است باید احتراز شود و در وقوفین متابعت از حکم قضات اهل سنت لازم و مجزی است اگر چه قطع به خلاف داشته باشد» (خمینی، ۱۳۷۹ ش، ص ۳۵).

هم‌چنین امام خمینی علیه السلام بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در شرایطی که دست‌های پیدا و پنهان دشمنان اسلام در اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ شمسی در صدد ایجاد فتنه و اختلاف‌افکنی در میان مسلمانان بود دوازدهم تا هفدهم ربیع‌الاول هر سال قمری را که آغاز و پایان آن طبق دو روایت شیعه و

سنی ولادت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می‌باشد، به عنوان هفته وحدت تعیین فرمود. از آن هنگام به بعد، هر ساله در این هفت روز، برنامه‌های متنوع و مختلفی با هدف ایجاد شناخت هر چه بیشتر دیدگاه‌های مذاهب و فرقه‌های اسلامی و نیز تعمیق مشترکات میان آنان در سراسر کشور و نیز در کشورهای مسلمان برگزار می‌شود.

مقابله با خرافه و زدودن پیرایه‌های تفرقه‌انگیزی که به نام آداب و رسوم دینی به عامل کینه و دشمنی تبدیل می‌شود، آگاهی‌بخشی به جامعه، یکسان‌سازی در حد مصلحت مسلمین، تلاش برای یافتن نقاط مشترک و کاستن از اختلافات سلیقه‌ای، تحمل اختلافات سلیقه، دفاع از آزادی اندیشه و نیز داشتن اعتقاد و اعتماد به نقش وحدت در حل معضلات مسلمین، از جمله پیش‌شرطهایی است که امام برای تحقق وحدت قائل بود.

منابع و مآخذ

الف: کتاب‌ها

- ۱- امین، سید محسن، *اعیان‌الشیعه*، دار التعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۴۰۳ ق.
- ۲- جمعی از فضلا، *سرگذشت‌های ویژه از زندگی امام خمینی*، پیام آزادی، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۹ ش.
- ۳- جوادی آملی، عبدالله، *آوای توحید*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۷۳ ش.
- ۴- دهخدا، علی‌اکبر، *لغت‌نامه*، سازمان لغت‌نامه، تهران، ۱۳۵۲ ش.
- ۵- روحانی، حمید، *بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی*، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۶۱ ش.
- ۶- ستوده، امیررضا، *پا به پای انقلاب*، نشر پنجره، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش.
- ۷- سعادت‌مند، رسول، *نامه‌ها و پیام‌های تاریخی امام خمینی*، انتشارات تسنیم، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۸- شاه‌جویی، محمد امین، *بنیان مرموص امام خمینی در بیان و بنان آیت‌الله جواد*، مرکز نشر اسرار، قم، چاپ اول، ۱۳۷۵ ش.
- ۹- فرشایان، احمد، *مشرب عرفانی امام خمینی علیه السلام و حافظ*، مؤسسه چاپ و نشر عروج، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش.
- ۱۰- مجموعه گروه، *تراقرینان*، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، ۱۳۷۷ ش.
- ۱۱- مجموعه گروه، *دایره‌المعارف تشیع*، نشر شهید سعید محبی، تهران، چاپ اول، ۱۳۳۳ ش.
- ۱۲- مجموعه گروه، *فرهنگ دیوان اشعار امام خمینی*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش.

- ۱۳- مدرسی، محمد علی، *ریحانه الادب*، چاپخانه شفق، تبریز، چاپ سوم، بی تا.
- ۱۴- موسوی خمینی، روح الله، *استفتائات*، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۶۶ ش.
- ۱۵- _____، *صحیفه امام*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۹ ش.

- ۱۶- _____، *صحیفه نور*، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۱ ش.
- ۱۷- مولوی، جلال الدین محمد، *منوی معنوی*، تصحیح نیکلسون، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۱ ش.

ب - مقالات

- ۱- استادی، رضا، *اساتید و مشایخ امام خمینی*، آینه پژوهش، شماره ۵۸، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، بی تا.
- ۲- _____، *کتابها و آثار علمی امام خمینی*، آینه پژوهش، شماره ۵۸، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، بی تا.
- ۳- _____، *کتابها و آثار علمی امام خمینی*، حضور، شماره ۱، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران.
- ۴- بدلا، سید حسین، *کشف الاسرار و زمینه پیدایش آن*، کیهان اندیشه، شماره ۲۹، نشریه مؤسسه کیهان، قم.
- ۵- حسینی قائم مقامی، سید عباس، *قرآن و عرفان از منظر امام خمینی*، کیهان اندیشه، شماره ۲۹، نشریه مؤسسه کیهان، قم.
- ۶- سبحانی، جعفر، *پررسی ایجاد شخصیت امام خمینی*، کتاب سروش، انتشارات سروش، تهران، ۱۳۷۸ ش.
- ۷- _____، *جامعیت علمی و عملی امام خمینی*، کیهان اندیشه، شماره ۲۹، نشریه مؤسسه کیهان، قم، بی تا.

